

POLITICA

TIJDSCHRIFT VOOR
STAATKUNDE EN SOCIOLOGIE

JAARGANG 16 (Nieuwe Reeks)
JULI 1966 — Nr. 3
N. V. STANDAARD BOEKHANDEL, ANTWERPEN

REDACTIE RAAD

Prof. Dr. F. Van Goethem

Prof. Mag. L. Janssens — Prof. Dr. C. Van Gestel — Prof. Dr. E. Lousse — Prof. Dr. N. De Volder — Prof. Dr. O. De Raeymaeker — Prof. Dr. P. de Bie — Prof. Dr. J. De Meyer — Prof. Dr. F. Van Mechelen — Prof. Dr. E. De Jonghe — Prof. Dr. M. Neiryneck — Prof. Dr. E. Leemans — Drs. D. Baeskens — Drs. K. Dobbelaere — Drs. M. Peeters.

Correspondenten in Congo : Prof. Dr. A. Rubbens (E'stad) — Prof. Dr. J. Nicaise (Lovanium, Kimuenza).

INHOUD

VERHOEVEN, J. : <i>Het begrip « sociale integratie » in de sociologische literatuur</i>	213
SWARTE, Th. : <i>Verschijningsvormen van het leiderschap</i> ...	227
DAELEMANS, J. : <i>Systematisch overzicht van het federalisatieproces</i>	249
PETERS, T. : <i>Willem Adriaan Bonger (1876-1940). Bio-bibliografische nota</i>	265
<i>Universitair nieuws</i>	280
<i>Uit de tijdschriften</i>	283
<i>Bibliografie</i>	301
<i>Boekbesprekingen</i>	323

Voor ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk.

HET BEGRIP "SOCIALE INTEGRATIE,, IN DE SOCIOLOGISCHE LITERATUUR

Inleiding

Bij de studie van eender welk sociaal fenomeen wordt men in de sociologische literatuur niet enkel gekonfronteerd met een veelheid van begrippen om een zelfde verschijnsel aan te duiden, maar tevens met een conceptueel geheel, dat niet door alle schrijvers adequaat wordt omschreven. Dit feit is wel typisch voor de meeste sociale wetenschappen. Hoe paradoksaal het ook moge klinken, het gebrek aan eenvormigheid in de terminologie maakt tegelijkertijd de armoede en rijkdom van een wetenschap uit. De verscheidenheid van de omschrijvingen geeft immers een sterk gedifferentieerd beeld van de sociale werkelijkheid, zodanig dat een eenzijdig inzicht zich niet opdringt. Anderzijds doet de meerduidigheid van de sociologische begrippen afbreuk aan de intersubjectiviteit van de verworven kennis, die als een *conditio sine qua non* voor wetenschappelijkheid wordt gesteld.

Eenduidigheid van de termen moet er niet enkel bestaan voor de onderzoekers, maar tevens voor de onderzochte subjecten. Dit kenmerk is niet eigen aan alle wetenschappen, maar wel typisch voor de sociale wetenschappen. In dit artikel zal enkel de een- of meerduidigheid van het begrip « sociale integratie » voor de onderzoekers onder de loep worden genomen. Het geheel moet gezien worden als een voorbereiding tot een explicatieve definitie van het begrip « sociale integratie » (1).

De hier gebruikte klassificatiecriteria zijn drievoudig : het historisch belang van de schrijver, het aantal aangewende definities, en de bepaling van de wijze van samenhang van de konstituerende bestanddelen. Daar de aandacht telkens naar één van deze criteria afzonderlijk gaat, wordt het mogelijk een-

(1) VERCRUYSE, E. V. W. *Het ontwerpen van een sociologisch onderzoek. Uitgangspunten en richtlijnen*. Assen, Van Gorcum en Comp. N.V., 1960, pp. 119-121.

zelfde schrijver onder verschillende hoofdingen te behandelen. Dit komt de duidelijkheid ten goede.

I. De invloed van Durkheim

In verband met de algemene integratie van de maatschappij vraagt Durkheim zich af, in welke mate de sociale solidariteit tot deze integratie bijdraagt. Deze sociale solidariteit is een moreel fenomeen en kan als dusdanig slechts langs een uitwendig symbool waargenomen worden. Dit symbool is het recht, dat echter slechts een deel van het sociale leven uitmaakt. Aan de basis van dit recht liggen immers de zeden, die zeer zelden met het recht in tegenstelling staan. Dergelijke tegenstelling zou volgens Durkheim niet lang kunnen duren. Overigens meent deze schrijver, dat een vorm van sociale solidariteit, die enkel in de zeden tot uiting komt, eerder een secundaire betekenis heeft. De vormen van sociale solidariteit, die zich in het recht voordoen, zijn echter essentieel. Verder merkt hij op, dat het abstrakte begrip «sociabilité» enkel kan erkend worden in de particuliere vormen van solidariteit, zoals de nationale solidariteit, de professionele solidariteit, e.a. (2).

Vermits het recht de voornaamste vormen van solidariteit uitdrukt, volstaat het de verschillende soorten van recht te klassificeren om de verschillende soorten van sociale solidariteit te bepalen.

Aan de hand van de studie van de misdaad, de straf en het strafrecht geeft Durkheim een inzicht in « la solidarité mécanique ou par similitudes ». Het strafrecht drukt de meest essentiële sociale gelijkheid uit, daar iedereen volgens een gelijke maat strafbaar is. Deze hoogste vorm van sociale gelijkheid beleeft de groep in « la conscience collective » (3). De solidariteit, die voortvloeit uit de gelijkheid tussen de leden van de groep, bereikt zijn maximum, wanneer het « kollektieve geweten » juist en in alle aspecten met het « totale geweten » van de mens samenvalt (4).

De « solidarité organique » is het resultaat van de arbeids-

(2) DURKHEIM, E. — *De la division du travail social*. Paris, Presses Universitaires de France, 1960 (7e édition), pp. 27-31.

(3) *Ibid.*, Ch. II : Solidarité mécanique ou par similitudes, pp. 35-78.

(4) *Ibid.*, p. 99.

verdeling (5). Aan de basis van de arbeidsverdeling ligt het « droit coopératif » in tegenstelling met het « droit répressif » van de mechanische solidariteit.

Durkheim meent dus dat men de invloed van de mechanische solidariteit op de algemene integratie van de maatschappij kan meten aan de omvang, die het strafrecht in het gehele rechtssysteem inneemt. Op een gelijkaardige manier kan men tevens de invloed van de arbeidsverdeling op de algemene integratie van de maatschappij meten, nl. aan de hand van de ontwikkeling van het « koöperatieve recht met restitutieve sancties ».

Durkheim stippelt hier dus enkel een methode uit om de integratie van een maatschappij met een eigen wetgeving te bepalen. Het recht dat enerzijds de mensen bedreigt, indien zij van bepaalde regels afwijken, en anderzijds de leden van de maatschappij tot samenwerking dwingt, kan beschouwd worden als één indicator van de sociale integratie, maar niet als de enige, wat Durkheim trouwens ook opmerkt. Deze methode kan in de studie van kleinere sociale eenheden niet toegepast worden, daar zij het meten van de integratie niet zou toelaten. Indien men b.v. de integratie van een wijk zou trachten te bepalen aan de hand van wetsovertredingen, dan zouden de uitslagen enkel een beeld geven van het verwerpen van bepaalde voor het ganse land geldende wetten in die bepaalde wijk. Het recht zou in dit kader dus een irrelevant indicator zijn.

Er moet opgemerkt worden, dat Durkheim met recht niet enkel het geschreven recht bedoelt, maar het begrip zo ruim mogelijk interpreteert. Bij primitieve volkeren kan een niet-geschreven recht even dwingend zijn als het geschreven recht elders. Overigens, zoals hoger reeds werd opgemerkt, ziet hij de zeden als basis van het recht (6).

Angell heeft deze methode gedeeltelijk aangewend in zijn onderzoek naar de integratie van 43 Amerikaanse steden met meer dan 100.000 inwoners (7). Hij maakt gebruik van een « crime index », d.w.z. hij gaat enkel de moorden, de roofovervallen en de diefstallen na, die hij als een goede negatieve indicator van de « habitual moral integration » beschouwt. De

(5) *Ibid.*, Ch. III: La solidarité due à la division du travail ou organique, pp. 79-102.

(6) *Ibid.*, pp. 108-109.

(7) ANGELL, R. C. — *The moral integration of American cities*, in *The American Journal of Sociology*, 57e jg. nr. 1, juli 1951, deel 2 p. 140.

basisopvatting is dat, hoe meer de mensen uit een gemeenschap zich één voelen in een werkelijk morele orde, des te minder zij een aanslag op andere personen of op de goederen van anderen willen plegen (8). Naast deze misdaad-index gebruikt Angell nog een « welfare effort index », als indicator van de « intentional moral integration ». Deze index houdt rekening met de belastingen en de jaarlijkse omvang van de kleinhandelsverkoop. Aan de basis van deze index ligt de opvatting, dat hoe meer de burgers hun private belangen aan de publieke belangen willen offeren, des te groter de morele integratie zal zijn (9).

De kritiek van Landecker op twee gelijkaardige studies van Angell is hier eveneens van toepassing (10). De misdaad-index is onvolledig ; er zijn andere even belangrijke misdaden, zoals de verduistering van geld. Een andere kritiek, die praktisch gelijklopend is als de hoger gegevene op Durkheim, heeft betrekking op de totale index. De gebruikte indices zijn niet toepasselijk bij het meten van de integratie van families, vakbonden, kongregaties, enz.

Terminologisch heeft het onderscheid tussen organische en mechanische solidariteit, zoals dit door Ogburn en Nimkoff werd aangewend, wel een praktische waarde (11). Organische integratie betekent de wederzijdse afhankelijkheid ten gevolge van de arbeidsverdeling ; mechanische integratie verwoordt de toestand waarin individuen aan dezelfde taak samenwerken.

De integratie wordt in een andere studie van Durkheim gebruikt als een verklarende variabele voor de zelfmoord (12). De auteur maakt onderscheid tussen egoïstische, altruïstische en anomische zelfmoord. De egoïstische zelfmoord (de dader gehoorzaamt slechts aan zichzelf) ligt hoger bij de protestanten dan bij de katholieken. De oorzaak hiervan zou gelegen zijn in het feit, dat de katholieken minder religieuze individualisten zijn en dus beter geïntegreerd dan de protestanten (met uitzondering van de Anglikanen).

De altruïstische zelfmoord (de pool van de gedraging van de

(8) *Ibid.*, p. 7.

(9) *Ibid.*, p. 6.

(10) LANDECKER, W. S. — *Types of integration and their measurement*, in *The American Journal of Sociology*, 56e jg. nr. 4, januari 1951, p. 335.

(11) OGBURN, W. F. and NIMKOFF, M. F. — *Sociology*. Boston, The Riverside Press Cambridge, 1958 (third edition), p. 123.

(12) DURKHEIM, E. — *Le suicide. Etude de Sociologie*. Paris, Presses Universitaires de France, 1960 (nouvelle édition), pp. 149-313.

dader ligt buiten hemzelf) komt voor bij primitieve volkeren. In de Europese legers is zij frekwenter bij de elitetroepen dan bij het gewone leger, bij officieren en onderofficieren veelvuldiger dan bij gewone soldaten, frekwenter bij vrijwilligers en wederopgeroepen dan bij beroepssoldaten. Zij neemt toe naargelang de soldaten langer legerdienst doen en men een afkeer van de egoïstische zelfmoord heeft. In beide gevallen, de egoïstische en altruïstische zelfmoord, gaat het om de integratie of de desintegratie van bepaalde waarden.

Hetzelfde kan gezegd worden i.v.m. de anomische zelfmoord, die voorkomt wanneer de groepsnormen verward worden. Gedurende periodes van snelle verandering, zoals een economische crisis, wordt dit verschijnsel waargenomen.

II. Operationele bepaling

Een zekere vorm van operationalisme treft men volgens Stogdill aan in de bepalingen van Moreno, Jennings, Criswell en Bronfenbrenner (13). De integratie wordt door hen uitgedrukt in termen van wederkerigheid der sociometrische keuzen in de groep.

Moreno en Jennings poneren twee uiterste graden van integratie. Enerzijds is er het antwoordenpatroon, waarin elke keuze van een persoon beantwoord wordt door de keuze van een ander persoon van dezelfde groep (maximale graad van integratie). Anderzijds is er de antwoordenconfiguratie, waarin elke keuze van een persoon onbeantwoord blijft (minimale graad van integratie) (14). Tussen deze twee uitersten ligt de werkelijke integratie van de groep.

Criswell werkt op dezelfde basis een index voor de groepsintegratie uit (15). Deze index bekomt hij door het vergelijken van de geobserveerde distributie van wederkerige en niet-wederkerige keuzen met de verwachte distributie bij toeval.

De factoren, die hierbij in aanmerking worden genomen, zijn

(13) STOGDILL, R. M. — *Individual behavior and group achievement. A theory. The experimental evidence*. New York, Oxford University Press, 1959, p. 214.

(14) MORENO, J. L. and JENNINGS, H. H. — *Statistics of social configurations*, in MORENO, J. L. e.a. — *The sociometry reader*. Glencoe, The Free Press of Glencoe, 1960, pp. 48-49.

(15) CRISWELL, J. H. — *The measurement of group integration*, in MORENO, J. L. e.a., *op. cit.*, pp. 252-260.

het geheel van wederzijdse keuzen volgens een bepaald criterium. Interactie en waarden worden in het geheel opgenomen. De bepaling van integratie herleidt zich exclusief tot de meetmethode van de sociale relaties.

III. Eenheid

Verschillende sociologen zien de sociale integratie als een eenheid. De groep vormt bij een volledige integratie een geheel, waar er noch een breuk in waarden en doelen, noch een breuk in de interactie tussen haar leden zou bestaan.

De volgende bepalingen horen thuis in deze categorie :

Mannheim: « Dit (de integratie) betekent, dat wij onszelf identificeren met de andere leden van een gemeenschap en ook met de gemeenschap als dusdanig » (16).

Van Doorn: Integratie is « het sociale proces, waarbij individuen, groepen of andere sociale eenheden tot een groter sociale eenheid samengroeien, hetzij in gedragingen, hetzij in onderlinge emotionele betrokkenheid; de toestand waarbij samengroeien een feit is » (17).

Sims: Integratie is « het proces waarbij verschillende klassen, etnische groepen of andere verschillende elementen van een samenleving in één geheel worden gekoördineerd » (18).

Ogburn en Nimkoff: « Integratie is het produktieproces van afzonderlijke delen tot zuivere of afzonderlijke eenheden » (19).

V. d. Gablentz: « Sociologisch worden onder integratie alle verschijnselen verstaan, die het karakter van een sociaal geheel als gestalte versterken » (20).

Al deze bepalingen wijzen op het dynamisch karakter van de sociale integratie. Het is een proces, dat zijn vervulling vindt in

(16) MANNHEIM, K., ERÖS, J. S. and STEWART, W. A. C. ed. — *Systematic Sociology. An introduction to the study of society*. London, Routledge and Kegan Paul, 1959 (second impression), p. 40.

(17) VAN DOORN, J. A. A. — *Drempelwoordenregister*, in GROENMAN, S. e.a. — *Het sociale leven in al zijn facetten*. Deel III. Assen, Van Gorcum en Comp. N.V., 1959, p. 1476.

(18) SIMS, N. L. — *Social integration*, in FAIRCHILD, H. P. ed. — *Dictionary of Sociology and Related Sciences*. Patterson, Littlefield, Adams and Co., 1962, p. 284.

(19) OGBURN, W. F. and NIMKOFF, M. F., *op. cit.*, p. 122.

(20) V. D. GABLENTZ, O. H. — *Integration*, in BERNSDORF, W. und BUELOW, F. e.a. — *Wörterbuch der Soziologie*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1955, p. 234.

de eenheid van de groep. Van Doorn wijst echter ook op de mogelijkheid door de term de feitelijke vervulling van de samengroei aan te duiden.

Deze sociologen stellen de sociale integratie voor als een proces van eenmaking. De mensen zijn allen verschillend. Nochtans kan deze verscheidenheid verminderd worden. Mannheim meent, dat het mogelijk is te komen tot een identifikatie met de ander en de groep. Dit laatste, nl. de identifikatie met de groep, roept terug de idee op van « la conscience collective », zoals Durkheim die beschrijft.

Van Doorn stelt het echter niet zo extreem. De sociale integratie bestaat volgens hem in het samengroeien tot een grotere sociale eenheid, ofwel in gedragingen, ofwel in onderlinge emotionele betrokkenheid. Hij verschilt hierin van de totaliteitsidee van Mannheim. Van Doorn laat de keuze tussen de gedraging en de houding, maar eist niet die totale identifikatie van Mannheim.

Zeer eng en vaag lijkt de bepaling van Sims. De objecten die tot « één geheel » moeten worden « gekoördineerd », blijven beperkt tot de zeer enge begrippen « verschillende klassen », « etnische groepen » en de zeer vage omschrijving « verschillende elementen van een samenleving ». Essentieel in de visie van Sims is de koördinatie tot één geheel. De objecten, die moeten worden geïntegreerd, vallen minder in zijn belangstellingsveld.

Zoals Sims leggen Ogburn en Nimkoff de klemtoon op het proces en niet zozeer op de te integreren objecten. Noch het materiële, noch het formele voorwerp van de integratie worden duidelijk geformuleerd. Enkel het proces wordt scherp bepaald. In een aan hoger geciteerde bepaling voorafgaande omschrijving, aan Festinger L. e.a. ontleend, wordt de integratie gezien als het totale krachtenveld, dat de leden beïnvloedt teneinde in de groep te blijven. Deze definitie loopt dus ongeveer gelijk met deze van de auteurs zelf, nl. de instandhouding van de eenheid van de groep. Er moet echter opgemerkt worden, dat Ogburn en Nimkoff expliciet een gradatie in de intensiteit van integratie, verschillend van groep tot groep, erkennen.

Zoals bij Ogburn, Nimkoff, Festinger e.a. ligt de klemtoon bij V. d. Gablentz eveneens op de krachten, die een sociaal verschijnsel tot een éénheid maken.

IV. Sociale integratie als algemeenheid van normen en doelen

Door anderen wordt de sociale integratie gezien als de toestand, waarbij de leden van de groep zich laten leiden door gelijke normen en doelen.

Glock: « Sociale integratie zou gedefinieerd worden als de maat van de graad, waarin de normen zijn aanvaard door en dienen als gidsen voor de handelingen van een groep of een maatschappij » (21).

Hammond: Sociale integratie... « is het bestaan van een zeker aantal opvattingen en handelingen, die gemeenschappelijk zijn voor alle volgelingen, traditioneel en dus verplicht » (22).

Angell: « Wanneer de mensen intens betrokken zijn op de verwezenlijking van gemeenschappelijke doelen en de verwezenlijking van gemeenschappelijke waarden, heeft men te doen met een geïntegreerde maatschappij » (23).

De integratie is een bepaalde gemeenschappelijke wijze van handelen overeenkomstig een kollektief geloof, een gehoorzaamheid aan gemeenschappelijke normen om een gemeenschappelijk doel te bereiken, enz. Al deze termen wijzen op een finaliteitsopvatting van de integratie. Volgens deze sociologen is de sociale integratie de toestand, waarin een aantal mensen naar de verwezenlijking van een gelijk doel streven, en die zich hierin door gelijke normen laten leiden. Vanaf het ogenblik dat geen gelijk doel meer aanwezig is, bestaat er geen integratie meer.

Angell en Glock beschrijven de normen als gemeenschappelijk, maar niet de gedragingen. Volgens Hammond daarentegen moeten zowel de gedraging als de houding gemeenschappelijk zijn, wil een bepaald sociaal geheel als geïntegreerd beschouwd worden.

Gelijkheid van normen of strikte homogeniteit van waarden worden echter niet door alle schrijvers als voorwaarden gesteld, zoals later zal blijken.

(21) GLOCK, C. Y. — *The sociology of religion*, in MERTON, R. K. e.a. — *Sociology Today. Problems and prospects*. New York, Basic Books Inc., 1960 (second edition), p. 157.

(22) HAMMOND, P. — *The imagery of Durkheim's concept of integration in Suicide*, geciteerd door LAZARUSFELD, P. F. — *Problems in methodology*, in MERTON, R. K. — *op. cit.*, p. 55.

(23) ANGELL, R. K. — *The integration of American society. A study of groups and institutions*. New York, Mc Graw-Hill Book Co, 1941, p. 15.

V. Sociale integratie als verzamelwoord voor verschillende processen

In het proces van de sociale integratie worden door sommige auteurs een aantal stadia onderscheiden. Anderen weer zien geen mogelijkheid om de sociale integratie zelf te bepalen en beperken zich tot enkele delen ervan. Het begrip sociale integratie verschijnt hier dus als een verzamelwoord voor verschillende processen.

Claes meent, in overeenstemming met Park (24), dat de evolutie van de sociale integratie kan weergegeven worden in de volgende drie processen : het konflikt, de aanpassing en de assimilatie.

Samen met Zubrzycki meent hij, dat het konflikt is : « ... de spanningssituatie die bestaat, telkens wanneer de minderheidsgroep wordt gezien als, of zichzelf voelt als vervreemd van de ontvangende maatschappij » (25). Naast deze bepaling, die zich op het groepsvlak situeert, volgt er één die het persoonlijk element beklemtoont: Het konflikt is « de persoonlijke gedesorganiseerde situatie van de individuele leden van de immigrantengroep, die hem vervreemdt van de ontvangende maatschappij en — in sommige extreme gevallen — van de minderheidsgroep zelf » (26).

De aanpassing zou bestaan in de mate dat er tussen de migranten en de autochtonen een *modus vivendi* bestaat. Dit betekent dat men vrijkomt van de konfliktsituatie, zonder dat nochtans een totale overgang van individuen en van alle eigen groepen of van hun structuren en cultuurwaarden in de ontvangende maatschappij geschiedt, en zolang de solidariteit met het vaderland en het oorspronkelijk nationaliteitsgevoelen primeert.

Assimilatie is volgens Claes de opslorping van een etnische minderheid in de meerderheidsgroep of ook de samensmelting

(24) CLAES, B. — *De sociale integratie van Italiaanse en Poolse immigranten in Belgisch-Limburg*. Hasselt, Heideland, 1962, pp. 43-55 ; PARK, R. E. — *Race and culture*. Glencoe, 1950, pp. 345 en vlg.

(25) ZUBRZYCKI, J. — *Polish immigrants in Britain. A study of adjustment*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1956, p. 176. Deze schrijver geeft een gelijkaardige samengestelde bepaling van het begrip « adjustment », nl. het konflikt (pp. 176-189), de akkomodatie (pp. 165-175) en de assimilatie (pp. 153-164).

(26) *Ibid.*

van bevolkingen van verschillende oorsprong, waardoor een nieuw sociaal agglomeraat ontstaat. Eigen aan deze studie is het aanduiden van de sociale integratie enkel in termen van internationale integratie, d.i. de integratie van mensen van een andere nationaliteit dan het ontvangende land.

McIver en Page onderscheiden vier grondlijnen in de groeps-overeenstemming, waarvan de laatste de integratie is (27). De drie voorgaande zijn achtereenvolgens « authority » (formele eenstemmigheid), « compromise » (formele eenstemmigheid), « enumeration » (beslissing bij meerderheid), terwijl integratie een reële eenstemmigheid zou geven. McIver en Page gebruiken door elkaar de woorden eenstemmigheid en harmonie, wanneer zij handelen over het onderscheid tussen de subjektieve houdingsharmonie en de ideeënharmonie. Deze schrijvers zien de integratie dus niet zozeer als een verzamelwoord voor een veelheid van processen, maar wel als de hoogste vorm van groeps-overeenstemming.

De mening van Landecker, die totaal verschillend is van vele andere sociologen, is de volgende : « Wij weten niet voldoende over de sociale integratie om eender welk geheel van gegevens als een index van de integratie als dusdanig te veronderstellen » (28). Landecker gaat dan, steunend op de premisse dat in de sociologie de kleinste eenheden van het groepsleven zijn de kulturele standaarden enerzijds en de persoon en zijn gedragingen anderzijds, een typologie van de integratie geven. Deze premisse laat toe drie verschillende modaliteiten van integratie te onderscheiden, nl. de integratie tussen cultuurstandaarden (kulturele integratie), de integratie tussen cultuurstandaarden en gedragingen van personen (normatieve integratie), en de integratie tussen personen (kommunikatieve en funktionele integratie).

De kulturele integratie « varieert volgens een continue lijn, zich uitstrekkend van de meest hechte samenhang tot een sterke breuk tussen de standaarden in dezelfde cultuur. De normatieve integratie meet de graad van de mate, waarin de groepsstandaarden effectieve gedragsnormen voor de leden bepalen. De kommunikatieve integratie varieert van kommunikatie

(27) McIVER, R. M. and PAGE, C. H. — *Society. An introductory analysis*. London, Macmillan and Co LTD, 1962 (first edition 1950), pp. 226-229.

(28) LANDECKER, W. S., *op. cit.*, pp. 332-340.

doorheen de groep tot het overwicht van kommunikatiehinderissen in de groep. De funktionele integratie is de integratie inzake het uitwisselen van diensten » (29).

Naast deze typologie op basis van de integratievlakken, formuleert Landecker in een ander artikel een tweede klassifikatiesysteem met behulp van de integratie-objekten (30). Hij maakt het onderscheid tussen de « compound-group » en de « subgroup ». Extrinsieke subgroup-integratie is de integratie van een kleinere groep in een grotere. De intrinsieke subgroup-integratie stelt de integratie van de kleinere groep in zichzelf voor. De « compound-group integration » gaat om de integratie van de bestanddelen der « compound-group ». Deze laatste bepalingen hebben wel een zeer vaag voorkomen, daar alles van de bepaling van de subgroup en de « compound-group » afhangt. Landecker erkent zelf de relativiteit van de begrippen.

Fichter onderscheidt twee belangrijke vormen van socio-kulturele integratie, nl. de kulturele integratie en de sociale integratie (31). In overeenstemming met de door hem beschreven sociale structuren in deel II van zijn boek bespreekt hij de kulturele integratie op drie vlakken : het gedragspatroon, dat moet gekoördineerd worden in elke sociale persoonlijkheid en tussen de verschillende personen; de instituties, waarbij de deelpatronen en rollen consistent moeten gekoördineerd zijn; en tenslotte de ganse cultuur, waarbij de verschillende hoofdinstituties onderling samenhangend en gekoördineerd zijn.

Het eerste deel van zijn werk geeft als voornaamste bestanddelen van het groepsleven: de sociale persoonlijkheid, de groep en de maatschappij. De drie vlakken van de sociale integratie situeren zich dan ook volgens hem op deze drie niveaus. De integratie van de sociale persoonlijkheid bestaat in een gekoördineerde en samenhangende wijze van uitvoering van de sociale rollen door het individu. De groepsintegratie veronderstelt het onderling afhankelijk richten van de wederzijdse rollen naar de doelen van de groep. Er is integratie van de totale maatschappij, wanneer alle subgroepen van de maatschappij succesvol kunnen samenwerken. Fichter besluit tenslotte, dat inte-

(29) *Ibid.*

(30) LANDECKER, W. S. — *Integration and group structure: an area for research*, in *Social Forces*, 30^e jg., 1951-1952, pp. 394-397.

(31) FICHTER, J. H. — *Sociology*. Chicago, University of Chicago Press, 1961 (sixth impression), pp. 408-411.

gratie niet « gelijkvormigheid » of « identiteit » betekent, doch wel « structuur » en « functie ».

In feite krijgt men in die veelheid van bepalingen in elk werk een verschillend inzicht over de verhouding der samenstellende elementen van de sociale integratie. Claes beschrijft de evolutie van de sociale integratie. McIver en Page zien de integratie als de hoogste vorm van groepsovereenstemming. Landecker en Fichter zien de verschillende definities als enkele typen van verschillende integratievormen. Landecker wijst hierbij uitdrukkelijk op de onmogelijkheid, om een definitie van de sociale integratie als dusdanig te geven.

VI. Sociale integratie als harmonie van waarden en normen

Volgens Fichter betekent « socio-kulturele integratie niet een strikte homogeniteit doorheen de gehele maatschappij en kultuur » (32). Binnen de sociale werkelijkheid behoudt elk individu zijn eigenheid. De integratie van de verschillende onderdelen betekent niet de vereenzelviging van de cultuur en de leden van de groep. Fichter meent dat er maatschappijen bestaan, die sterk georganiseerd zijn, maar waarvan de leden geen sterke onderlinge solidariteit kennen, zoals b.v. in een autoritaire maatschappij. Merk op dat dit rechtstreeks indruist tegen de opvatting van Durkheim over de organische solidariteit, volgens dewelke de integratie juist in de taakverdeling zou bestaan.

McIver en Page maken een onderscheid tussen de subjektieve houdingsharmonie van de groepsleden tegenover elkaar en de ideeënharmonie (33). In vele groepen voelen de mensen zich één, alhoewel zij geen eenheid van opinie bezitten. Vele sociologen menen dat de integratie op het intellectuele vlak moet plaatsgrijpen, daar zij menen dat de integratie zou bestaan in een veelheid van opvattingen, die naar elkaar toegroeien. Dit zou leiden tot de « group mind », die sociologisch gezien gebaseerd is op een misverstand over de relatie tussen de groep en het individu.

Van Zuthem bepaalt de integratie als « een proces, waarin de sociale interactie zich gaat structureren en de voor deze struk-

tuur kenmerkende normen en waarden gaat harmoniëren » (32). Harmonie wordt door hem als het meest wezenlijke kenmerk van de verhouding tussen normen en waarden aangezien. Verder schijnt hij een oorzakelijk verband te leggen tussen — en de richting is de hier aangeduide — de interactiestructuur en de harmonizatie van waarden en normen. De sociale interactie richt de waarden en normen.

Besluit

Men kan de sociale integratie bepalen bij middel van de omschrijving van het proces, waarin de verschillende door te lopen stadia moeten gedefinieerd worden (Claes en Park). Of men kan haar ook nog bepalen bij middel van de definitie van het proces of toestand, waarin de band tussen de integratievlakken en de integratie-objekten afzonderlijk of de band tussen beide moet omschreven worden. De meeste hier besproken schrijvers nemen dit laatste procédé ter hand.

Bij het einde van deze korte studie is het wel nuttig het hier besproken begrippenapparaat in een kruistabel onder te brengen. In de kolommen worden de integratie-objekten geplaatst. De rijen sluiten de integratievlakken in.

Integratievlakken	Integratie-objekten		
	sociale persoonlijkheid, individu	groep subgroep	gemeenschap maatschappij « compound-group »
gedragsspatroon instituties kommunikaties functies			
waarden doelen normen			
kultuur			

32) *Ibid.*, p. 406.

33) McIVER, R. M. and PAGE, C. H., *op. cit.*, p. 229.

34) VAN ZUTHEM, H. J. — *De integratie van de onderneming als sociologisch vraagstuk*. Assen, Van Gorcum en Comp. N.V., 1961, p. 13.

Al de hier gebruikte termen worden door de schrijvers niet steeds in deze vorm samengebracht. Men beperkt zich soms tot de integratievlakken, soms tot de integratie-objekten. Een dergelijke kruistabel geeft echter beter de theoretisch mogelijke types weer.

Over de aard van de verbinding der verschillende bestanddelen is er evenmin eenduidigheid. De voornaamste vormen zijn: wederzijdse keuze der individuen, eenheid van de groep of gelijkheid van de leden, algemeenheid van normen en doelen, harmonie.

Als eindresultaat kunnen de voornaamste bestanddelen van de explikatieve definitie nu reeds naar voor gebracht worden. Als integratievlakken: de interactie, de kommunikatie, de waarden (doelen) en de normen; als integratie-objekten: het individu, de groep en de kollektiviteit; de aard van de band: de harmonie.

Jos VERHOEVEN

VERSCIJNINGSVORMEN VAN HET LEIDERSCHAP

Reeds is gebleken, dat het leiderschap een dualiteit vertoont van beïnvloeden en beïnvloed-worden. Het beïnvloed-worden, nl. het complex van voorwaarden, die aan het leiderschap gesteld worden, is in twee voorgaande artikelen belicht. Daarin immers werd achter-eenvolgens gehandeld over enkele bepalingen van het leiderschap en over de voor de leider kenmerkende gedragingswijzen (1). Dit derde en laatste artikel vraagt de aandacht voor dat andere aspect, nl. de invloed, die er van bepaalde vormen van leiderschap op het groepsleven uitgaat. Zodoende wordt de dualiteit van het leiderschap wellicht zo volledig mogelijk geschetst. Vooraf zij nog opgemerkt, dat de beklemtoning van het ene aspect van een werkelijkheid niet de eliminatie van het andere beoogt.

I. Theoretische Bespiegelingen rond enkele Vormen van Leiderschap

In het vierde hoofdstuk van zijn boek wijdt Pigors enkele beschouwingen aan het onderscheid tussen leiderschap en overheersing (2), dit voornamelijk om het begrip «leiderschap» te verduidelijken. De verhouding tussen leider en volgeling wordt niet bepaald door het uiterlijk criterium van de plaats, die zij in de groep bekleden, want beiden zijn op weg naar een gemeenschappelijk doel, eensgezind omtrent de ware aard van dit doel. De heerser daarentegen handhaaft formele afstanden. Hij beveelt en de ondergeschikte gehoorzaamt, zelfs wanneer hij de redelijkheid van het bevel moet bestrijden. De heerser stelt het plan op, de ondergeschikte voert het uit.

Vervolgens maakt Pigors een vergelijking tussen leiderschap en overheersing enerzijds en tussen opvoeden en drillen anderzijds. De opvoeder stimuleert de groei van de persoonlijkheid en is niet uit op onmiddellijk succes. Hij beseft dat iedereen een strikt persoonlijk vertrekpunt heeft. Zijn geduldige attentie berust op het inzicht, dat eenieder zich op volstrekt unieke wijze tot de werkelijkheid verhoudt, en dat zijn pupil een volkomen eigen plaats in de wereld moet gaan innemen. Hij, die daarentegen drilt, heeft enkel oog voor tastbaar en direct resultaat. Het slachtoffer wordt tegen wil

(1) Cfr. Th. SWARTE, in *Politica*, 14^e jg., Nr. 4, okt. 1964, pp. 323-336; 15^e jg., Nr. 2, april 1965, pp. 118-133.

(2) PIGORS, P., *Leadership or Domination*, London, 1935, pp. 78-99.